

4. Махмудов Ф.Р. О ранних курганах в районе Астары / Материальная культура Азербайджана. Вып. X. – Баку: Элм, 1987. – С. 12 – 21.
5. Мусеибли Н.А. Бююк Кесик. – Баку: Нафта Пресс, 2007. – 228 с.
6. Нариманов И.Г. Культура древнейшего земледельческо-скотоводческого населения Азербайджана. – Баку: Элм, 1987. – 260 с.
7. Нариманов И.Г. Исследование энеолитических поселений в Азербайджане / Археологические открытия 1967 года. – М.: Наука, 1968. – С. 316.
8. Нариманов И.Т., Исмаилов Г.С. Археологические раскопки в Хачбулаге / Известия АН Азербайджанской ССР. – Баку: Элм, 1961. – Т. 3. – С. 5-28.
9. Нариманов И.Т., Ахундов Т.И., Алиев Н.Т. Лейлатепе. – Баку: ОАО Шарг-Гарб, 2007.
10. Джафарзаде И.М. Хачбулагская археологическая экспедиция 1960 года / Материальная культура Азербайджана. – Т. VIII. – Баку: Элм, 1976. – С. 15 – 45.
11. Геология Азербайджана. – Т. VI. – Баку: Элм, 1961.
12. Геология Азербайджана. – Т. VI. – Баку: Элм, 2005.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Махмудова Вефа Азбар кызы – кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института Археологии и Этнографии НАН Азербайджанской Республики.

Научные интересы: актуальные проблемы археологии Азербайджана эпохи энеолита

УДК 903.5(477.54)

ПАМ'ЯТКИ ЗОЛОТООРДИНСЬКОГО ЧАСУ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ ОДЕЩИНИ (матеріали до археологічної карти)

Тетяна ПОЗИВАЙ (Київ)

У статті подається перелік відомих автору на сьогодні пам'яток золотоординського часу в межах сучасної Одеської області.

Ключові слова: археологічні пам'ятки, Золота Орда, Одеська область.

В статье автор перечисляет известные ему на сегодняшний день памятники золотоординского времени на территории современной Одесской области.

Ключевые слова: археологические памятники, Золотая Орда, Одесская область.

The lists of archaeological monuments of the Golden Horde period of contemporary territory of Odessa region are given by the author.

Key words: archaeological monuments, Golden Horde, Odessa region.

Західна частина причорноморських степів протягом свого історико-культурного розвитку перебувала на межі двох історично сформованих у давні часи господарств – землеробського та кочового. Географічно цей регіон пов'язаний, з одного боку, з Балканами, Придунав'ям, Центральною Європою,

а з іншого – з усіма степовими просторами Євразії. Саме це й визначило культурно-історичну своєрідність пам'яток Північно-Західного Причорномор'я та неабияку роль племен, що населяли його, у встановленні контактів з окремими територіями протягом всієї давньої історії. Зазначений регіон був своєрідним “коридором” степових культур Причорномор'я у світ високорозвинених цивілізацій Егейського басейну та малої Азії.

Бурхливі історичні події, складність етнокультурних процесів, вплив різноманітних центрів знайшли своє відображення в пам'ятках.

Ця стаття присвячена археологічним старожитностям періоду Золотої Орди, відкритим та дослідженим на території сучасної Одещини. Мета її – виокремити з масиву так званих “пізньокочівницьких” пам'яток саме тих, що були залишені протягом сер. XIII – XV ст. Робота не претендує на подання повного переліку комплексів чи випадкових знахідок золотоординського часу. Автор робить перший крок до детального узагальнення наявних даних про старожитності післямонгольської епохи. Чимало матеріалів, що розкидані по музейних та приватних збірках, потребують уведення до наукового обігу та більш ретельного розгляду в майбутньому.

До монгольської навали на теренах сучасної Одеської області кочували печеніги, торки-гузи та половці [20, с.60]. У 20-х роках XIII ст. половці були розбиті монголами та увійшли до складу Золотої Орди, перетворившись у податне населення цього нового державного утворення [29, с.235]. Хани Золотої Орди не зустріли жодних перешкод у Дніпровському правобережжі, і тому всі степи, що знаходилися на Захід від Дніпра, були підкорені їм [20, с.118]. Північні кордони золотоординської держави сягали передгір'їв Карпат й охоплювали степові обшири Прутсько-Дністровського межиріччя. Тут розпочиналася межа між Золотою Ордою і руськими князівствами [9, с.66].

Отже, від 1239 року Північно-Західне Причорномор'я разом з іншими землями сучасної України опинилося під контролем монголів, а із виникненням Золотої Орди на початку 1243 року увійшло до її складу. Подальша доля регіону багато в чому визначалася політичними та соціально-економічними змінами в цій державі.

Історія краю в золотоординський період за письмовими джерелами відома дуже фрагментарно. Тому, безумовно, важливим є археологічне вивчення регіону. Систематичні дослідження в басейнах Дунаю та Дністра почалися після Великої Вітчизняної війни [18, с.3]. Тут проводилися розкопки пам'яток різних періодів, починаючи з найдавніших часів і закінчуючи середньовіччям. Результати досліджень істотно поповнили знання науковців про складну та разом з тим цікаву історичну ситуацію, що вимальовувалася впродовж багатьох років. Серед численних пам'яток траплялися, звичайно, і золотоординські. Особливої уваги їм не надавалося. В 1945 – 1950-х роках М.С. Синициним, за результатами розвідки було складено першу карту археологічних пам'яток Дністровсько-Бузького межиріччя. Вона в основному містила пам'ятки скіфо-сарматського часу [25, с.66; 24, с.61]. У першій половині XX ст. археологічні пам'ятки досліджуваного регіону вивчалися в

контексті загальних досліджень пам'яток східної Європи. Тоді було помічено, що саме археологічний матеріал може суттєво коригувати наші уявлення про історію народів, що населяли причорноморські степи в IX – XIV ст. [13, с.96; 14].

Початок вивчення пам'яток часів Золотої Орди на західних її кордонах поклали дослідження молдавських археологів, що проводили планомірні розкопки на поселеннях та містах Подністров'я [18, с.4]. Л.Л. Полевой на обширному археологічному матеріалі, зокрема м. Костешт, що виникло на межі XIII – XIV століть, довів належність аналогічних пам'яток саме до золотоординського часу та визначив територію Пруто-Дністровського межиріччя як західну окраїну Золотої Орди [21]. Започатковані Г.Д. Смирновим багаторічні розкопки іншого міського центру в Подністров'ї – Старого Орхею висвітлені в іншій колективній монографії О.М. Абизової, П.П. Бирні та О.О. Нудельмана [1]. 1986 року вийшла монографія А.А. Кравченко, присвячена вивченню золотоординського м. Белгорода (Монкастро) на Нижньому Дністрі. Дослідниця охарактеризувала цей населений пункт як важливий потужний ремісничо-торговий центр зі своєю архітектурою та матеріальною культурою, що склалася в золотоординський час [18, с.4].

Наймасовіші археологічні роботи в північно-Західному Причорномор'ї пов'язані з розкопками курганів та могильників. Місця розкопок визначалися районами спорудження зрошувальних систем, іншими будівельними роботами, що велися протягом 70-х – 80-х років XX століття в основному в степах Буджаку, лісовій та лісостеповій зоні Молдови [7, с.117]. Сотні розкопаних тут курганів значно розширили коло джерел з археології та історії краю від енеоліту до середньовіччя. Подібні за обсягом роботи велися в Нижньому Побужжі, Поінгуллі та Подніпров'ї. Дослідник кочівницьких старожитностей А.О. Добролюбський зазначав, що на цьому фоні степова частина межиріччя Дністра та Південного Бугу в цьому плані програє: тільки райони, які безпосередньо прилягають до пониззя цих річок, частково піддавалися археологічному дослідженню. Кургани центральної частини цього межиріччя практично не розкопувалися, в результаті чого на археологічній карті утворилася біла пляма для всього вказаного хронологічного періоду [7, с.117].

А.О. Добролюбський та А.Н. Дзиговський на початку 80-х років минулого століття ставлять питання про необхідність систематизації археологічних пам'яток середньовічних кочівників у Північно-Західному Причорномор'ї [6, с.134]. Відсутність тематичного вивчення цих пам'яток дослідники пов'язали з нечисленністю та проблематичністю їхньої культурної атрибуції [6, с.134]. За основу своєї класифікації автори взяли принципи систематизації, запропоновані Г.А.Федоровим-Давидовим [29, с.93 – 115].

У 90-х роках XX століття велися розвідувальні дослідження на Одещині. 1993 року Одеська охоронно-новобудівна експедиція ІА НАН

України під керівництвом А.С. Островерхова здійснювала суцільну археологічну розвідку Комінтернівського району. 1996 року вийшла друком праця, що розкривала археологічні пам'ятки Тилігуло-Куяльницького міжліманя. Серед зафіксованих пам'яток автори згадують і деякі золотоординські [26]. 1997 року були започатковані спільні україно-молдово-румунські археологічні дослідження на Нижньому Дунаї [17, с. 273].

На жаль, збирання підйомних археологічних матеріалів, етнографічні записки та особисті спостереження багатьох археологів, краєзнавців і “любителів старовини” практично не розкриті в науковій літературі. На основі відомостей, що містяться в публікаціях та архівних матеріалах, видається можливим скласти попередній список пам'яток золотоординського періоду, зафіксованих на території сучасної Одеської області. В основному – це випадково виявлені поховання в курганах, дослідження яких описані у звітах, що зберігаються в Науковому архіві Інституту археології НАН України. Пам'ятки подано в алфавітному порядку за назвами населених пунктів, до яких вони прив'язуються.

Білгород-Дністровський (Аккерман, Білгород, Маврокастро, Монкастро). Місто лежало на правому березі Дністровського лиману, на руїнах давньогрецької Тіри. Археологічними розкопками відкрито й шари золотоординського часу. Місто, що існувало в першій половині XIV ст., як свідчать археологічні матеріали, було одним з потужних ремісничо-торгівельних центрів на західній околиці золотоординської держави. Проіснувало лише до 60-х років XIV ст. Протягом першої половини XIV ст. Аккерман був великим морським портом Золотої Орди, тісно пов'язаним з генуезькими колоніями Криму. Особливе значення має дослідження під час розкопок Аккермана житла рядового населення, що підкреслює тісний зв'язок міста з центральними районами Золотої Орди. Особливо добре це проявляється в окремих рисах побутового устрою житла: наявність печей (тандирів), лежанок (суф), умивальників у підлозі (тошна), що засвідчує присутність у місті значної кількості власне монгольського й середньоазійського населення. Деякі побутові пристрої Аккермана були видозмінені для пристосування їх до місцевих кліматичних умов (наприклад, система опалення приміщення). Подібні приклади дають можливість говорити про існування локальних варіантів золотоординської культури [8, с.40]. Археологічно досліджувалось протягом багатьох років. Детально опубліковане [18].

Гольма (Балтський р-н). 1985 року Дністро-Бузька експедиція ІА НАН України досліджувала курган, насипаний над середньовічним кочівницьким похованням [7, с.117 – 128]. Він знаходився біля с. Гольма, на плато правого берега р. Кодима і являв собою округлий насип висотою бл. 0,5 м, діаметром близько 20 м. Парне поховання (чоловіче та жіноче) в трапецієподібній у плані ямі в решітчастому гробовищі випростано на спині головою на захід. Глибина від рівня поховального ґрунту – 0,6 м. На одній з верхніх плах у

центрі могили – сліди вогню. Досить численний інвентар, у цілому укладається в хронологічні рамки XII – XIV ст.

Григорівка (Комінтернівський р-н). Випадкова знахідка. 1915 року в морі за 4 – 5 миль від берега напроти села знайдено залізний якір. Передано до фондів Одеського музею, де його було датовано XIII ст. [28, с.36].

Іллінка (Одеський р-н). 1946 року Одесько-Дністровською археологічною експедицією ІА НАН УРСР під час дослідження палеолітичної стоянки виявлено курганну групу (з 9-ти курганів) та досліджено один курган (№2) золотоординського часу [2, с.145 – 148]. Курганна група розташована на плато над Куяльницьким лиманом за 750 м на північний захід від с. Іллінка по лівому боці дороги з Одеси в Балту і за 500 м від західного берега Куяльницького лиману. Курган № 2 мав висоту 40 см та діаметр 11,5 – 13 м [3, с.2]. У дослідженому кургані зафіксовано наявність кромлеху в насипі, могильна яма прямокутної форми із заокругленими кутами, рештки дерев'яного покриття. Орієнтація кістяка головою на південний захід. Руки зігнуті в ліктях.

Кам'янка (Ізмаїльський р-н). 1970 року співробітниками Дністро-Дунайської новобудівної археологічної експедиції ІА НАН УРСР та Одеського археологічного музею досліджено курган 5, поховання № 1. Впускне, глибина 0,2 м за 2 м на схід від умовного центра. Контури ями не простежені. Похований перебував у витягнутому положенні на спині головою на північ. Зліва від нього – прямий меч (1,1 м), справа біля ніг – дві кістяні псалії з трьома отворами. Біля правого стегна – хрестоподібна пастова підвіска. Збереглися кріплення піхв. Також знайдені залізна пряжка, кістяна намистина, кістяний наконечник стріли та бронзова пряжка із залізним язичком. Типи речей дозволяють датувати поховання XIII – XIV ст. [31, с.1 – 37].

Мирне (Кілійський р-н). 1980 року Ізмаїльська новобудівна експедиція ІА АН УРСР розкопала 14 курганів (усього 250 поховань від ранньої бронзи до середньовіччя). Досліджуваний курган розміщений за 3 км на захід від с. Мирного та за 700 м на північний захід від польової бригади № 2. Розташований на плато над р. Дракуля. Курган було зведено над похованням перших століть н.е. [5, с.65]. До золотоординського часу належать 149 впускних поховань кочовиків [4, с.241 – 242].

Нерубайське (Біляївський р-н). Курган відкритий та досліджений Усатівською експедицією ІА АН УРСР 1946 року [11, с.138 – 144]. Зафіксовано курганну групу, що складалася із семи курганів. Розкопано один курган з кам'яною кладкою з черепашнику висотою 0,5 м та 15 м у діаметрі. У кургані досліджено два поховання – центральне та периферійне. За аналогіями речового матеріалу з поховань, що датуються джучидськими монетами, автори звіту розкопок визначили досліджувані ними кургани як такі, що “належать кочівникам XIII – XIV ст.” [12, с.47].

Курган, поховання № 1. Поховання № 1 (центральне). Яма орієнтована з пд-зх на пн-сх, форма ями трапецієподібна, має заокруглені кути. Наявний

підбій: у подовженій північно-західній стінці, вище дна ями на 0,6 м. Дно ями та підбою були обмазані тонким шаром світлої глини. Дно також викладене корою берези. Кістяк лежав випростано на спині головою на Пд-Зх, руки зігнуті в ліктях. Автор розкопок Ю.М. Захарук зазначив, що череп похованого виразно монголоїдного типу. Серед супроводжувального інвентаря: кільце з бронзового дроту на правому плечі, прясло з камфорної стінки, залізний ніж, короткий залізний стрижень з дерев'яною ручкою в лівій руці, шість астрагалів вівці, срібне дзеркало діаметром 6,5 см, орнаментоване з тильної сторони чотирма групами паралельних рельєфних дужок, звернених кінцями до зовнішнього краю дзеркала, у центрі – з вушком для підвішування. Поховання було перекрите дерев'яними плахами. Паралельно похованому головою на південний-захід знаходилися частини коня. У зубах коня були залізні вудила. Поряд – два залізні стремена округлої форми з широкими вигнутими підніжками.

Датується IV періодом за Г.О.Федоровим-Давидовим (золотоординським) [29]. А.С. Добролюбським відноситься до печенізько-торкського населення [6, с.141].

Поховання № 2. Впускне, виявлене на глибині 1,5 м за 2,5 м від умовного центру кургану. Контури могильної ями чітко не простежені. Похований перебував витягнуто на спину головою на південний захід. Поховання мало кам'яний заклад та підбій. Серед інвентаря дві скляні круглі намистини, кремій та залізне кресало, три залізні наконечники стріл плоскі з широким вістрям із заокругленими краями чи краями, що утворюють тупий кут, залізний стрижень довжиною 16 см. Поховання, як і поховання 1, було перекрите дерев'яними плахами. Зафіксовані також голова та кінцівки коня в підбої в тому ж напрямку, що й похований (зліва від похованого на тій же глибині). Серед речей кістяні орнаментовані пластини (інкрустовані червоною фарбою) та дерев'яна лука від сідла. А.С. Добролюбський зазначив, що тип обряду та знахідки стріл типу В XI точно не датуються. Дослідник припустив, що поховання залишене торкським населенням [6, с.138]. На нашу думку, поховання № 2 можна віднести до того ж часу, що і поховання № 1.

Нерушай (Татарбунарський р-н). Курган 9, поховання №№ 54, 55, 62, 69, 70, 71, 72, 77, 78, 79, 83 [31, с.25]. Група впускних поховань виявлена за 20 – 25 м на південний-схід та південний-захід від репера, на глибині близько 3 м. Визначена авторами розкопок як “татарська”. Усі поховання в прямокутних ямах з підбоями із східного боку, у витягнутому положенні, на спині, головою на південний-схід. У похованні № 77 у східному кутку підбою виявлено залишки дерева та залізні чотиригранні цвяхи. У похованні 55 біля ніг – бронзова підвіска з петельчатим вушком, у яку вставлено людський зуб. Тип обряду близький до А V та Ж II, що дозволяє його датувати IV періодом. Його стійкість може свідчити про єдність, очевидно, прийшлого населення, що залишило ці поховання (у місцевих племен тип поховання не такий одноманітний [29, с.124 – 160]) [6, с.140].

Новокам'янка (Ізмаїльський р-н). Курган 2, пох. № 2 [32]. Впускне, у центрі кургану на глибині 0,5 м знаходився похований у витягнутому положенні на спині головою на захід. Зліва від нього цілий кістяк коня, також орієнтований на захід. Трапляються залишки заліза. Якщо поховання пов'язане з чорноклобуцьким населенням, то його вірогідно можна датувати золотоординським періодом [6, с.140].

Петрівка (Біляївський р-н). Група з шести курганів за 6 км на північний захід від села. Зафіксовані вони були ще 1929 року місцевими мешканцями, а досліджувалися 1930 року О.Ф. Лагодовською та В.І. Селіновим 1937 року під час досліджень 1920 – 1930-х років Одеського історичного музею в Біляївському районі (60 км від Одеси) [23]. В одному з курганів 1935 року під насипом у неглибокій ґрунтовій ямі було виявлено кістяк чоловіка у випростаному стані, на грудях якого виявлено череп і кінцівки коня. У другому (курган 3, 1937 р.) – під насипом навколо центрального поховання виявлено кромлех з вапнякових плит. У могильній ямі глибиною до метра містилося майже повністю зотліле дерев'яне гробовище з цвяхами та скобами. Кістяк лежав у випростаному стані. Зліва від нього знайдено срібну з позолотою орнаментовану чашечку (діаметр 12, висота 3 см). Тут же знайдені фрагменти залізної кольчуги, орнаментовані кістяні накладки на сагайдак, фрагменти черешкових залізних стріл. С.Раєвський зіставив поховальний обряд і типи інвентаря з Тираспольськими курганными похованнями, описаними В.І. Гошкевичем та виявив їхню ідентичність. За джучидськими монетами тираспольських курганів, Раєвський датував виявлене курганне поховання біля Одеси кінцем XIII – початком XIV ст., відніс його до часу панування в Причорноморських степах Золотої Орди [22, с.142].

Трапівка (Татарбунарський р-н). 1) Курган 10, пох. № 9. Свідчить про проникнення чорноклобуцького населення в причорноморські степи після татаро-монгольського нашестя [6, с.142].

2) Курган 1, пох. № 2 [27, с.3 – 4] виявлено на глибині 1,8 м в 3 м на північ від репера. Можливо, пов'язане з похованням черепа та кінцівок коня за 4,2 м від репера на глибині 0,9 м. Інвентар представлено шістьма наконечниками стріл (не датуються), залишками залізного меча, залізним кільцем, стрілами типів В II та В X, залишками кольчуги. Стріли належать до кінця XIII – поч. XIV ст. Якщо поховання пов'язане з похованням коня, то тип обряду Б XXI відноситься до того ж часу. Датування, таким чином, збігаються [6, с.141].

Сарата. 1) Курган 5, впускне поховання. Виявлене в центрі кургану, на глибині близько 0,5 м. Похований перебував у витягнутому положенні, на спині, головою на схід. На північ від нього – цілий кістяк коня, орієнтований на захід. Обидва кістяки в дерев'яній колоді. Трапляються фрагменти залізних виробів. Тип обряду Г VIII (за Г.О.Федоровим-Давидовим) з'являється в четвертий (золотоординський) період [6, с.141].

2) Курган 10. Впускне поховання на глибині близько 0,4 м [15; 16, с.38 – 39]. Похований знаходився у витягнутому положенні, на спині, головою на захід. На південь від нього виявлено череп і кінцівки коня, орієнтовані на схід. Тип обряду BVIII з'являється в IV період [6, с.141].

3) Курган 4, впускне поховання на глибині близько 0,65 м. Витягнуте положення на спині, головою на захід. На північ від нього – кістяк коня, орієнтований у тому ж напрямку. Тип обряду Б XIII пов'язується з торческим населенням, можливо, з переміщенням у причорноморські степи чорних клубуків [6, с.141].

Слов'яносербка (Великомихайлівський р-н). І.В. Фабриціус та В.В. Кропоткін повідомили, що 1899 року під час розкопок під керівництвом І.Я. Стемковського в курганному похованні знайдено уламок джучидської монети Токту [28, с.35].

Загальну археологічну карту часів Золотої Орди доповнює виявлений у розвідках на початку 1990-х років керамічний матеріал біля Орлівки, Новосільського, Ізмаїлу та Кілії на Нижньому Дунаї [17, с.237 – 257].

Описані вище поховання містять типовий для кочівників інвентар, що має, як правило, широкий хронологічний діапазон у межах кінця XII – початку XV століть. Характерною тенденцією золотоординського періоду є формування єдиної кочівницької культури [10], тому речовий матеріал не може виступати показником належності до якоїсь вузької локальної або етнічної групи пам'яток. Попри намагання дослідників, нам уявляється досить проблематичним (якщо не неможливим) виділити в підкурганних поховальних елементи матеріальної культури, які безпосередньо ототожнюються з монголами, що свідчить про розчинення останніх серед інших степовиків.

Неозброєним оком помітно, що частка золотоординських пам'яток серед інших старожитностей Одещини незначна. Залишається сподіватися, що новітні археологічні дослідження зможуть суттєво розширити джерельну базу з вивчення Північно-Західного Причорномор'я часів панування на теренах сучасної України Золотої Орди, та пам'ятки означеного періоду, нарешті, позбудуться тавра “випадково виявлених” [17, с.253].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Абызова Е.Н., Бырня П.П., Нудельман А.А. Древности Старого Орхея (золотоординский период). – Кишинев: Штиинца, 1981. – 100 с.
2. Бернякович К. Розкопки могильника поблизу с. Іллінка Одеської області в 1946 р. // Археологічні пам'ятки. – Т.1. – 1949. – С. 145 – 148.
3. Бернякович К.В. Отчет о раскопках курганного могильника близ с. Ильинка Одесской области. // Науковий архів Інституту археології НАН України. – 1946/1.
4. Гудкова А.В. Работы Измаильской и Буджакской экспедиций // Археологические открытия 1980 года. – М.: Наука, 1981. – С. 241 – 242.
5. Гудкова А.В., Добролюбский А.О., Тощев Г.Н., Фокеев М.М. Отчет о работе Измаильской новостроечной экспедиции Института археологии АН УРСР в 1980 г. // НА ІА НАН України. – 1980/7.

6. Добролюбский А.С., Дзыговский А.Н. Памятники кочевников IX – XIV вв. на западе Причерноморских степей (материалы к археологической карте) // Памятники древних культур Северо-Западного Причерноморья. – Сб. науч. тр. – К.: Наука, 1981. – С. 134 – 144.
7. Добролюбський А.О., Островерхов А.С. Парне поховання золотоординського часу на р. Кодима. // Археологія Південного Заходу України. – К., 1992. – С. 117 – 128.
8. Егоров В.Л. Историческая география Золотой Орды в XIII – XIV вв. – М., 1985. – 235 с.
9. Єльніков М.В. Золотоординські часи на українських землях. – К.: Наш час, 2008. – 176 с.
10. Єльніков М.В. Поховальні пам'ятки Нижнього Подніпров'я часів Золотої Орди (середина XIII – перша половина XV ст.) / Автореф. дис. канд. іст. наук. – К., 2006. – 20 с.
11. Захарук Ю.М. Розкопки коло с. Нерубайське під Одесою // Археологічні пам'ятки. – Т.1. – 1949. – С. 138 – 144.
12. Захарук Ю. Розкопки біля с. Нерубайське під Одесою 1946 року // НА ІА НАН України. – 1946/2.
13. Зяблин Л.П. О “татарских” курганах // СА. – 1955. – № 22. – С. 83 – 96.
14. Зяблин Л.П. Археологические памятники кочевников X – XIV вв. Восточной Европы / Автореф. дис. канд. ист. наук. – М., 1952. – 16 с.
15. Кнауэр Ф.И. Вторая археологическая раскопка около села Сараты (в Южной Бессарабке) / Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. – Кн. 4. – 1890. – С. 30 – 41.
16. Кнауэр Ф.И. О курганах, раскопанных в Южной Бессарабке / Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. – Кн.3. – С. 38 – 39;
17. Кожокару В.М. Этимология Дунай-Днестровского междуречья в золотоординское время. // Степи Европы в эпоху средневековья. – Т. 1. – Донецк, 2000. – С. 271 – 275.
18. Кравченко А.А. Средневековый Белгород на Днестре (конец XIII – XIV вв.). – К.: Наукова думка, 1986. – 126 с.
19. Кропоткин В.В. Клады византийских монет на территории СССР. – М., 1962. – 56 с.
20. Плетнева С.А. Кочевники средневековья. – М.: Наука, 1982. – 187 с.
21. Полевой Л.Л. Городское гончарство Пруто-Днестровья в XIV в. – Кишинев: Изд-во АН МССР, 1969. – 211 с.
22. Раевский С. Научно-исследовательская работа Одесского исторического музея: археологические раскопки // Вестник древней истории. – 1939. – № 2. – С. 140 – 143.
23. Селинов В.И. Курганы Одесской области феодально-татарской эпохи (XIII – XIV ст.) в с. Петровском // НА ОАМ. – Од.зб. № 59 635. – 9 арк.
24. Синицин М.С. Карта поселень і городищ між гирлами Дністра і Південного Бугу скифо-сарматського часу // Наукові записки Одеського державного педагогічного інституту. – Т. X. – Одеса, 1955. – С. 33 – 61.
25. Синицин М.С. Следы древних поселений скифо-сарматской эпохи между устьями Днестра и Буга // Наукові записки Одеського державного педагогічного інституту. – Т. IX. – Одеса, 1950. – С. 51 – 66.
26. Смольянінова С.П., Островерхов А.С., Кушнір В.Г. Археологічна мапа Тилігуло-Куяльницького міжлімання. – Одеса, 1996. – 122 с.
27. Субботин Л.В. Отчет о раскопках курганов Дунай-Днестровской новостроечной археологической экспедиции в 1977 году // НА ІА НАН України. – 1977/8.
28. Фабрициус И.В. Археологическая карта Причерноморья Украинской ССР. – Вып. 1. – К., 1951. – 128 с.

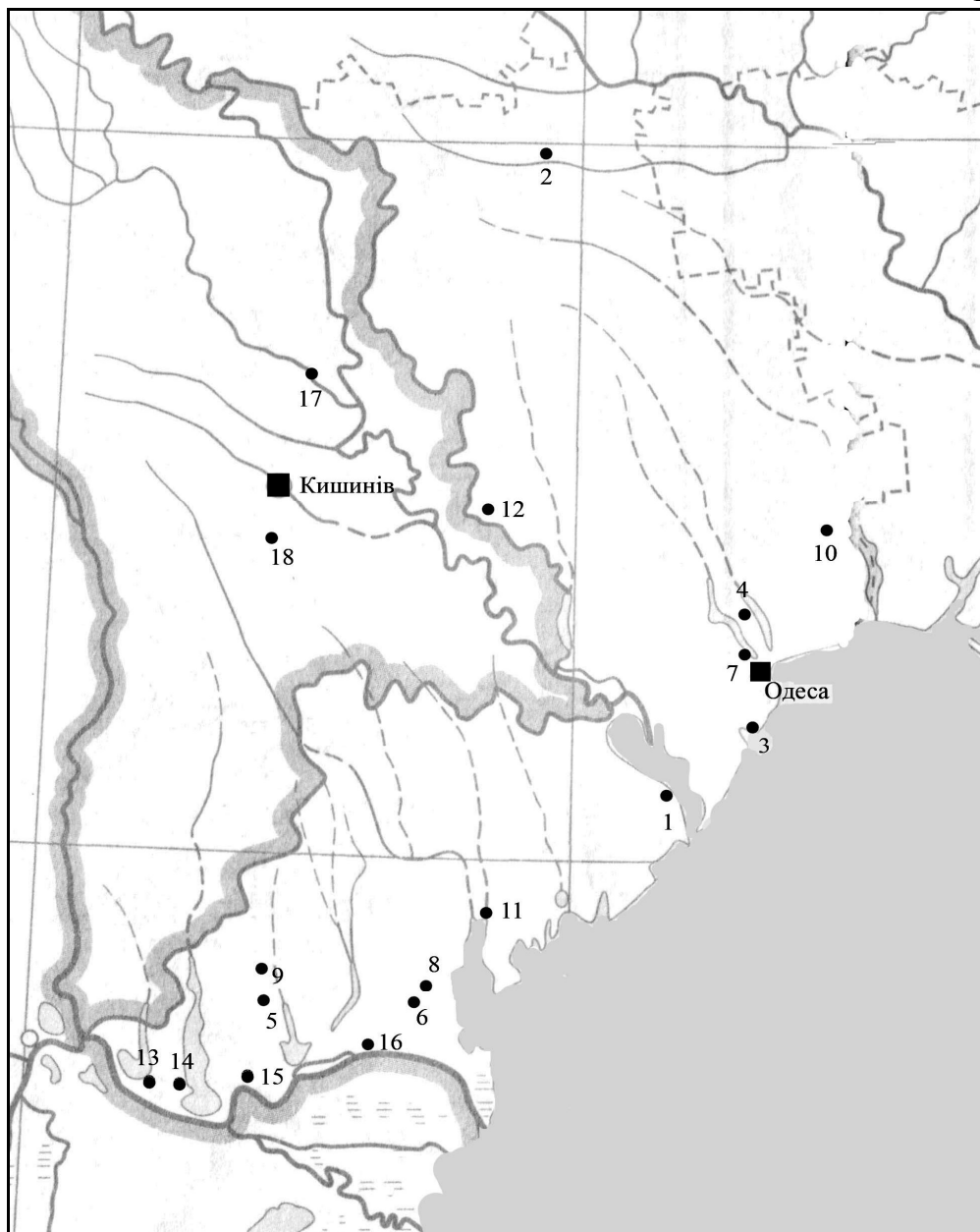
29. Федоров-Давыдов Г.А. Кочевники Восточной Европы под властью золотоордынских ханов. – М., 1966. – 273 с.

30. Федоров-Давыдов Г.А. Общественный строй Золотой Орды. – М., 1973. – 324 с.

31. Шмаглий Н.М., Черняков И.Т., Алексева И.Л. Отчет об исследованиях Днестро-Дунайской новостроечной археологической экспедиции ИА АН УССР и ОАМ за 1970 год // НА ІА НАН України. – 1970/7.

32. Шмаглий Н.М., Черняков И.Т., Алексева И.Л. Отчет об исследованиях Днестро-Дунайской новостроечной археологической экспедиции ИА АН УССР и ОАМ за 1971 год // НА ІА НАН України. – 1971/5.

Рисунок 1



**Археологічні пам'ятки золотоординського часу
на території Одеської області**

1 – Білгород-Дністровський, 2 – Гольма, 3 – Григорівка, 4 – Іллінка, 5 – Кам'янка, 6 – Мирне, 7 – Нерубайське, 8 – Нерушай, 9 – Новокам'янка, 10 – Петрівка, 11 – Трапівка, 12 – Слов'яносербка, 13 – Орлівка, 14 – Новосільське, 15 – Ізмаїл, 16 – Кілія, 17 – Старий Орхей, 18 – Костешти

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Позивай Тетяна Дмитрівна – аспірантка Інституту археології НАН України.
Наукові інтереси: археологія, давня та середньовічна історія України.

УДК 903.5 (477.54) “6383”

**НОВІ ПОХОВАННЯ АМАЗОНОК ДНІПРОВСЬКОГО
ЛІСОСТЕПОВОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ**

Олена ФІАЛКО (КИЇВ)

Статтю присвячено публікації та аналізу поховальних комплексів озброєних жінок, досліджених на теренах Лівобережного Лісостепу. Поховальні споруди та супроводжуючий реманент дозволяє віднести їх до пам'яток IV ст. до н.е.

Ключові слова: амазонки, зброя, Лісостеп, скіфська доба.

Статья посвящена публикации и анализу погребальных комплексов вооруженных женщин, исследованных на территории Левобережной Лесостепи. Погребальные сооружения и сопровождающий инвентарь позволяют отнести их к памятникам IV в. до н.э.

Ключевые слова: амазонки, оружие, Лесостепь, скифский период.

The article is devoted to the publication and analysis of the funerary complexes of armed women, studied in the left-bank forest-steppe. Funerary facilities and accompanying equipment include them to the monuments of the IV. BC.

Key words: Amazon, weapons, forest-steppe, Scythian period.

Дослідження пам'яток Дніпровського Лісостепоного Лівобережжя триває вже більше століття. У результаті цього накопичена значна база археологічних джерел, що дають уявлення про спосіб життя, господарство, обряди, матеріальну культуру, характер зовнішніх контактів давнього населення території сучасної України. Поховальні пам'ятки лісостепоного населення є одним з найбільш інформативних джерел. Серед них виділяється невелика серія поховань жінок зі зброєю – так званих амазонок. Через пограбованість більшості поховальних пам'яток, виділення жіночих із загальної кількості воїнських могил часто ускладнене відсутністю антропологічних визначень. Тому кожна нова знахідка такого комплексу надзвичайно цікава й важлива в контексті давньої історії України.

У масиві розкопаних останніми десятиліттями пам'яток на теренах Харківщини виділяється два жіночих поховання із зброєю, відкриті в різні роки в складі двох різних курганных могильників. Розгляду цих поховальних комплексів і присвячено запропоноване дослідження¹.

¹ Нижче наводиться повний опис курганів для з'ясування контексту жіночих поховань.